TA’LIM JARAYONIDA DIQQATNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Yovqochova Zarina Kenja qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Surdopedagogika yo’nalishi 1-kurs talabasi
yovqochovaz@gmail.com
G’ayratullayeva Gulasal Sobirjon qizi
gullasalgayratullayeva@gmail.com
“Psixologiya” kafedrasi
o’qituvchisi Ilmiy rahbar
Abduqadirova Dilobar Erkinjanovna
https://doi.org/10.5281/zenodo.24369930

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik omillardan biri — diqqat va uning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. O‘quvchilarning bilish faoliyatida ixtiyoriy, ixtiyorsiz va ixtiyoriydan keyingi diqqat turlarining tutgan o‘rni, shuningdek, diqqatning barqarorligi, ko‘lami, taqsimlanishi va ko‘chishi kabi sifatlarining o‘quv materialini o‘zlashtirishga ta’siri yoritib berilgan. Maqola yakunida dars jarayonida o‘quvchilar diqqatini boshqarish va chalg‘ishning oldini olish bo‘yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so’z: Diqqat, ta’lim jarayoni, bilish faoliyati, ixtiyoriy diqqat, ixtiyorsiz diqqat, diqqat barqarorligi, o‘quv motivatsiyasi, konsentratsiya, psixologik omillar.

Kirish

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarga berilayotgan axborot hajmining keskin ortib borishi ularning bilish jarayonlariga, xususan, diqqatiga nisbatan yuqori talablarni qo‘ymoqda. Psixologiya fanida diqqat mustaqil bilish jarayoni bo‘lmasa-da, u sezgi, idrok, xotira, tafakkur va xayol kabi barcha psixik jarayonlarning muvaffaqiyatli kechishini ta’minlovchi zaruriy shart va "filtr" vazifasini bajaradi.

K.D. Ushinskiy ta’kidlaganidek, "Diqqat — bu ruhimizning shunday bir eshigidirki, tashqi olamdan kirib keladigan barcha narsalar faqat shu eshik orqaligina ongimizga kiradi". Ta’lim jarayonida o‘quvchining dars materialini tushunishi, eslab qolishi va amaliyotda qo‘llay olishi bevosita uning diqqatini qay darajada to‘play olishiga bog‘liq. Shu bois, o‘quvchilar diqqatining psixologik mexanizmlarini o‘rganish, uning turlari va xususiyatlarini ta’lim jarayoniga to‘g‘ri tatbiq etish bugungi kun pedagogika va psixologiya fanining dolzarb vazifalaridan biridir.

Diqqat — inson ongining muayyan obyektga yo‘naltirilishi va unda to‘planishidir. Ta’lim jarayonida o‘quvchining aqliy faoliyati samaradorligi diqqatning uchta asosiy turi o‘rtasidagi muvozanatga tayanadi:

Diqqat turlarining ta’limdagi o’rni

Ixtiyorsiz diqqat: Oldindan maqsad qo‘yilmagan holda, qo‘zg‘atuvchining kuchi, yangiligi, yorqinligi yoki kutilmaganligi sababli yuzaga keladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu tur ustunlik qiladi. Darsda ko‘rgazmali qurollar, qiziqarli misollar va o‘yin elementlaridan foydalanish ixtiyorsiz diqqatni jalb etadi.

Ixtiyoriy diqqat: Ongli ravishda qo‘yilgan maqsad va irodaviy zo‘r berish orqali boshqariladi. Murakkab qoidalarni yodlash, masala yechish va matn tahlil qilishda o‘quvchi aynan ixtiyoriy diqqatga tayanadi. Biroq u tez charchashni keltirib chiqaradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ixtiyoriydan keyingi diqqat: O‘quv faoliyatiga irodaviy kuch bilan kirishib, keyinchalik mavzuga bo‘lgan chuqur qiziqish tufayli zo‘riqishsiz davom etadigan diqqat turidir. Bu ta’lim jarayonidagi eng samarali va mahsuldor holat hisoblanadi.

Diqqat xususiyatlarining o‘zlashtirishga ta’siri O‘quv faoliyati davomida diqqatning quyidagi sifatlari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi:

Diqqatsizlik sabablari va uni bartaraf etish Ta’lim jarayonida o‘quvchilar diqqatining susayishiga (chalg‘ishiga) fiziologik charchoq, darsning bir xilligi (monotonlik), mavzuning o‘ta murakkabligi yoki o‘ta soddaligi, shuningdek, sinfdagi tashqi shovqinlar va emotsional zo‘riqish sabab bo‘ladi. O‘qituvchining nutq intonatsiyasi, faol o‘qitish metodlari va o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi ushbu salbiy omillarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, diqqat ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida o‘quvchining intellektual faolligini ta’minlovchi markaziy psixologik mexanizmdir. Diqqatsiz na mustahkam bilim olish, na ko‘nikma shakllantirish mumkin. Dars samaradorligini oshirish uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning ixtiyorsiz diqqatini jalb qilish bilan cheklanib qolmay, ularda ixtiyoriy va eng muhimi, ichki qiziqishga asoslangan ixtiyoriydan keyingi diqqatni rivojlantirishi lozim.

Amaliyotda o‘quvchilar diqqatini boshqarish uchun quyidagilarga e’tibor qaratish tavsiya etiladi:

Dars davomida faoliyat turlarini har 10–15 daqiqada almashtirib turish (tushuntirish, savol-javob, amaliy topshiriq).

Muammoli vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilarda mavzuga nisbatan bilish qiziqishini uyg‘otish.

Ko‘rgazmali va interfaol vositalardan me’yorida foydalanish (ortiqcha bezaklar diqqatni chalg‘itmasligi kerak).

O‘quvchilarda o‘z-o‘zini nazorat qilish va diqqatni jamlash mashqlarini muntazam o‘tkazib borish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Darslik. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. – 544 b.
2. G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2010. – 360 b.
3. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDPU, 2004. – 120 b.
4. Ivanov P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. Darslik. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008. – 480 b.
5. Krutetskiy V.A. Psixologiya obucheniya i vospitaniya shkolnikov. – Moskva: Prosveshcheniye, 1976. – 303 s.
6. Nemov R.S. Psixologiya: Uchebnik dlya studentov vysshikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy. V 3 kn. Kn. 1. Obshchiye osnovy psixologii. – Moskva: VLADOS, 2003. – 688 s.
7. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psixologii. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002. – 720 s.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.